

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.2.10>

ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРИНЦИПИ ПРАВА ТА ПРИНЦИП СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГІДНОГО РІВНЯ ЖИТТЯ ОСОБИ

Галушко О.І.,

аспірантка кафедри соціального права,

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID: 0000-0003-1111-2086

e-mail: olya.halushko@gmail.com

Галушко О.І. Основоположні принципи права та принцип соціального забезпечення гідного рівня життя особи.

У статті досліджуються основоположні принципи права та принцип соціального забезпечення гідного рівня життя особи під кутом зору утілення засадничих ідей, що є фундаментом правової системи, у керівні вимоги формування основ та правових цінностей реалізації права особи на соціальне забезпечення на рівні, що забезпечує гідні умови її життєдіяльності. Акцентовано, що право кожного на соціальне забезпечення як природне право людини є категорією суб'єктивного права, і водночас, узгоджується з основоположними принципами права. Взаємозв'язок основоположних принципів права та принципу соціального забезпечення гідного рівня життя особи відображено у правовому зв'язку, відповідно до якого: 1) основоположні принципи права є втіленням суспільних генетично сформованих цінностей, які, взаємодіючи між собою, утворюють основу для загального регулювання суспільних відносин, набуваючи галузевої інтерпретації у правовідносинах соціального забезпечення; 2) принцип соціального забезпечення гідного рівня життя особи є фундаментальним принципом однойменної галузі права, який впливає з основоположних принципів та складає основу для всієї галузі права соціального забезпечення з її соціально-ціннісними орієнтирами щодо ціннісності людської гідності та її матеріалізованих стандартів задоволення соціальних потреб та досягнення соціального добробуту особи. Взаємодія принципу соціального забезпечення гідних умов життя та основоположних принципів, зокрема: 1) принципу гуманізму базується на визначенні гідності людини як природньої та соціальної цінності, що притаманна їй (людині) та фундаментальності права людини на соціальний захист як права соціального за об'єктивною сутністю; 2) принципу верховенства права визначається через підставність вважати право людини на соціальне забезпечення визначальним фактором та критерієм змісту діяльності держави заради гарантування і захисту прав і свобод людини, а реалізацію цього права здійснювати з урахуванням розумного балансу між інтересами людини та держави як гаранта; 3) принципу свободи передбачає соціальну самореалізацію особи, зокрема і через виконання обов'язків у сфері соціального забезпечення, інклюзивності та безбар'єрності реалізації права на формування власного соціального добробуту; 4) принципу рівності містить заборону будь-яких дискримінаційних обмежень, які впливатимуть на зміст та обсяг права особи на соціальне забезпечення; 5) принципу справедливості/соціальної справедливості визначається векторністю на солідарний розподіл суспільних коштів соціального призначення винятково із застосуванням об'єктивних підстав.

Ключові слова: принципи права, соціальне право, право соціального забезпечення, верховенство права, гуманізм, свобода, рівність, справедливість/соціальна справедливість, правова визначеність, пропорційність.

Halushko O.I. The fundamental principles of law and the principle of social security ensuring a decent standard of living for individuals.

The article explores the fundamental principles of law and the principle of social security for ensuring a decent standard of living for individuals, viewed through the lens of implementing foundational ideas that form the basis of the legal system. These ideas are reflected in the guiding requirements for

shaping the foundations and legal values that ensure an individual's right to social security at a level that guarantees dignified living conditions. The emphasis is placed on the fact that everyone's right to social security, as a natural human right, is a category of subjective rights and, at the same time, aligns with the fundamental principles of law.

The interconnection between the fundamental principles of law and the principle of social security ensuring a decent standard of living for individuals is reflected in a legal relationship, according to which: 1) the fundamental principles of law embody socially and genetically formed values, which, interacting with each other, form the basis for the general regulation of social relations, acquiring sectoral interpretation within social security legal relations; 2) the principle of social security ensuring a decent standard of living is a fundamental principle of the corresponding branch of law. It stems from the fundamental principles and serves as the foundation for the entire field of social security law, with its social-value orientations regarding the value of human dignity and its materialized standards for meeting social needs and achieving social well-being for individuals.

The interaction between the principle of social security ensuring decent living conditions and the fundamental principles of law is reflected in the following: 1) the principle of humanism is based on the recognition of human dignity as an inherent natural and social value, emphasizing the fundamental nature of the right to social protection as an objectively social right; 2) the principle of the rule of law is characterized by the recognition that the right to social security is a defining factor and criterion for the state's activities aimed at guaranteeing and protecting human rights and freedoms. The realization of this right should take into account a reasonable balance between the interests of the individual and the state as guarantor; 3) the principle of freedom envisions the social self-realization of individuals, including the fulfilment of obligations in the field of social security, ensuring inclusivity and barrier-free access to the right to shape one's own social well-being; 4) the principle of equality prohibits any discriminatory restrictions that may affect the content and scope of an individual's right to social security; 5) the principle of justice/social justice is oriented towards the solidarity-based distribution of public funds allocated for social purposes, with the exclusive application of objective criteria.

Key words: principles of law, social law, social security law, rule of law, humanism, freedom, equality, justice/social justice, legal certainty, proportionality.

Постановка проблеми. Принципи права соціального забезпечення є основою відповідної галузі права як сукупності її норм та визначають напрями її розвитку. Тож принцип соціального забезпечення гідного рівня життя особи є важливим, з одного боку, в контексті його взаємодії у вертикальній ієрархії принципів права як цілісної системи, з іншого боку – через його горизонтальний взаємозв'язок із галузевими принципами. Основоположні принципи права є фундаментом, на якому базуються найважливіші цінності системи права, а відтак – формуються та викристалізуються галузеві правові норми, здійснюється правотворча та правозастосовна діяльність. А отже, вони впливають, зокрема й на змістовність основних засад правового регулювання відносин соціального забезпечення. Вимога гідного рівня життя особи постає ключовим принципом права соціального забезпечення, зміст якого об'єктивно адаптується до сучасних викликів та повинен формувати основу для якісних змін його втілення в сучасних нормах права. Таким чином дослідження принципу забезпечення гідного рівня життя особи у галузевих правовідносинах через взаємозв'язок із основоположними принципами в сучасних умовах є актуальним.

Стан опрацювання. Розуміння сутності основоположних (у науковій літературі їх позначають й іншими термінами, серед яких: загальнолюдські [1], загальноправові [2]) принципів права та їх взаємодія із галузевими принципами, залишається актуальним питанням в юридичній науці, де його досліджували В.М. Косович [3], Л.А. Луць [4], С.П. Погребняк [5], П.М. Рабінович [6], П.Д. Пилипенко, О.М. Рим [7], Т. Фулей [1] та інші вчені.

Метою статті є у межах запропонованого дослідження акцентувати увагу на взаємозв'язках основоположних принципів права та принципу соціального забезпечення гідного рівня життя особи під кутом зору утілення засадничих ідей, що є фундаментом правової системи, у керівні вимоги формування основ та правових цінностей реалізації права особи на соціальне забезпечення на рівні, що забезпечує гідні умови її життєдіяльності.

Виклад основних досліджень. Систему базових, найзагальніших та стабільних вимог, які закріплені у праві, є його концентрованим змістом та виразником найважливіших сутнісних рис, а також визначають його характер, мету та напрямки подальшого розвитку, позначають понят-

тям «основоположні принципи права». За узагальненими твердженнями науковців такими є: гуманізм, верховенство права, справедливість, рівність, свобода [5, с. 38]. Вони є сутнісними показниками права та реалізуються у тісній взаємодії один з одним. Тож, саме на них, як на досягнення цивілізації у сфері правового регулювання суспільних відносин, орієнтуються суб'єкти приватно правових та, публічно правових відносин [1]. Принципи права є зумовленими сутністю суспільства й природою людини засадами та цінностями, що формують загальнолюдський вимір права [9, с. 87-88].

Основоположні принципи права імплементуються у соціальне законодавство та відповідну правозастосовну практику в цій сфері, тому специфічні властивості галузевих (соціально-забезпечувальних) правовідносин, безумовно, впливають на їх сенсові акценти. З іншого боку, універсальність та абстрактність цих принципів сприяють легкій адаптації загальних правових норм до змінних та динамічних умов суспільного життя.

Право кожного на соціальне забезпечення як природне право людини є категорією суб'єктивного права, і водночас узгоджується з основоположними принципами права, що є фундаментальною основою змістовного наповнення однойменного об'єктивного права. Як виснує С. П. Погребняк, така властивість прав людини сприяє переконанню, що об'єктивне та суб'єктивне право мають спільні засади та не повинні протиставлятися одне одному [10, с. 74].

Першим розглянемо принцип гуманізму, адже його змістовна правова характеристика базується на філософському базисі як системи світоглядних орієнтирів, центром яких є людина, її особистість, високе призначення та право на вільну самореалізацію" [11, с. 134]. Гідність людини є гуманістичним концептом, тож саме вона, як стверджує С.П. Добрянський, є «духовним легітиматором» тих юридичних можливостей, які формують інститут прав і свобод людини [12, с. 7]. С.П. Погребняк наголошує, що гуманізм надає людині статусу абсолютної цінності, і тим самим слугує філософським, етичним та природно-правовим принципам та, водночас (у взаємозв'язку із свободою, справедливістю та рівністю) є основною засадою позитивного права [13, с. 33–34]. П.М. Рабінович трактує гуманізм як «... розширення законодавчого закріплення основоположних прав людини та сфери загальнодозволеного регулювання, а також піднесення рівня соціальної справедливості юридичного регулювання» [14, с. 122].

Пріоритетною складовою принципу гуманізму, за висновком Конституційного Суду України, є гідність людини як конституційна цінність, що наповнює сенсом людське буття та є фундаментом для всіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності [15]. Аналізуючи рішення у сфері конституційної юрисдикції, М.Р. Андриц наголошує, що основними проявами принципу гуманізму в них є визнання та утвердження гідності людини, обґрунтування доцільності відшкодування моральної шкоди, ... декларування змісту та обсягу права на життя, визначення відповідальності держави за дітей-сиріт, соціального партнерства благодійників і держави у забезпеченні гідних умов життєдіяльності та особистого розвитку кожного [16, с. 22].

У сфері суспільних відносин, які регулюються нормами права соціального забезпечення, принцип гуманізму імплементується в одну із загальних галузевих засад, яка закріплена у Конституції України – гарантування гідного рівня життя тих осіб, які зазнали впливу одного із/чи декількох одночасно соціальних ризиків (ст.ст. 46, 48 Конституції України [17]). Зрештою, поява норм права соціального забезпечення зумовлена об'єктивною потребою гарантувати реалізацію проголошених та закріплених прав на матеріальне забезпечення чи інших форм державної соціальної підтримки особі, яка перебуває під впливом складної життєвої обставини та звертається за допомогою до держави як основного гаранта задоволення її основних соціальних потреб. Об'єктивну сутність права соціального забезпечення як права соціального, поява якого визначається через закономірну необхідність захистити особисті інтереси чи задовольнити соціальні потреби членів суспільства в межах соціально-спрямованих відносин ґрунтовно проаналізовано у працях П.Д. Пилипенка [18; 19].

Своєрідним мірилом правових стосунків особи та держави є інший основоположний принцип – верховенства права. Набираючи щораз більшої ваги в сучасному врегулюванні суспільних відносин, цей принцип зумовив появу плюралізму смислів базового терміно-поняття «верховенство права», які всебічно проаналізовані та узагальнені вченими – теоретиками [6]. В сучасному українському правознавстві здебільшого його зміст визначають, застосовуючи синтез природного права та юридичного позитивізму [6, с. 18]. Юснатуралістичне розуміння верховенства права як верховенства прав людини у державі [20] повно відображає соціальну природу права соціального

забезпечення через підставність вважати однойменне право людини визначальним фактором та критерієм змісту діяльності держави (ідея обмеження державної влади правом заради гарантування і захисту прав і свобод людини [21, с. 24]), соціальних чи громадських спільнот у відносинах задоволення соціального добробуту особи.

Завдяки принципу верховенства права можливе забезпечення справедливого балансу між реалізацією особою своїх прав у сфері соціального забезпечення та дотриманням суспільних інтересів/фінансовими можливостями держави [22, с. 22], що, як підтверджує практика правозастосування, є важливим аспектом визначення сенсу та реалізації відповідного права особи.

Одним із елементів верховенства права є принцип пропорційності. Його суть у тому, що нормативно-визначені заходи повинні бути спрямовані на досягнення легітимної мети та бути співмірними з нею [23]. При цьому у рішеннях Конституційного Суду України [24] та наукових працях наголошується на значенні принципу пропорційності в системі гарантій права особи на соціальний захист на достатньому життєвому рівні [25]. Важливими є положення, відповідно до яких принцип верховенства права (як і принципи соціальної та правової держави) передбачає вимогу законодавчого регулювання суспільних відносин на засадах справедливості та розмірності обов'язку держави забезпечувати гідні умови життя кожній особі, а також те, що розміри соціальних виплат є співмірними до соціально-економічних можливостей держави. Обов'язковою вимогою, за висновками ЄСПЛ з цього питання є те, що держави повинні забезпечувати реалізацію закріплених у законодавстві прав у недискримінаційній спосіб [26].

Ще однією вагомою засадою-складовою принципу верховенства права у сфері соціального забезпечення є принцип правової визначеності (див. рішення в справі «Brumarescu» [27]), який означає, що застосування права у конкретній ситуації має бути передбачуваним. Він поділяється на дві складові, як-то: неможливість зворотної дії та захист легітимних очікувань [28, с. 42]. Принцип правової визначеності у праві соціального забезпечення здебільшого відображається у справах, пов'язаних із соціальними виплатами, зокрема тими, що призначені відповідно до спеціальних законів [29]. Прикладом назвемо судові висновки у справах про посилений захист військовослужбовців [30], про припинення виплати допомоги при народженні дитини [31] та ін. Аналізуючи рішення Конституційного Суду України, підтримуємо висновок, сформульований Л.А. Луць про те, що обсяг поняття «правова визначеність» наповнюється як наслідок обґрунтування його елементів судами [4, с. 22].

Основоположний принцип рівності сутнісно передбачає неможливість законодавчо застосувати будь-які дискримінаційні відмінності, обмеження чи переваги/привілеї до однакових (ймовірно однакових) за правовим статусом суб'єктів права. Реалізація його відображена у рівності прав і свобод особи, рівності її юридичних властивостей, рівності перед законом [1, с. 46], що передбачає «фактичну, реальну однаковість їх соціальних можливостей у використанні прав і свобод та у виконанні соціальних обов'язків» [32, с. 145]. Такий зміст принципу рівності простежуємо у висновках Конституційного Суду України [33]. Гідність людини як ціннісний критерій усвідомлення себе кожною особою (не у прив'язці, зокрема до статусу громадянства, перебування у складних життєвих обставинах тощо) рівною серед інших, інтерпретується у засадничу галузеву ідею забезпечення усім достатнього життєвого рівня через відповідні соціальні гарантії, соціальні виплати, доступність соціальних та реабілітаційних послуг, можливість використання механізмів та процедур реалізації права на соціальне забезпечення тощо.

Принцип свободи трактується з урахуванням філософського змісту концепту свобода, що трансформується у правову конструкцію суб'єктивної можливості людини вчиняти або не вчиняти певні дії, що формують зміст конституційних прав і свобод [34, с. 441]. Принцип свободи через прояв волевиявлення особи – звернення активно застосовується суб'єктом права у правовідносинах соціального забезпечення: звернутися за певним видом соціального забезпечення, виконувати умови для набуття права на пенсію у солідарній пенсійній системі через сплату соціальних страхових внесків тощо.

Із двох сенсів принципу свободи, сформульованих на основі аналізу сучасного розуміння свободи в суспільних стосунках С.П. Погребняком [35], праву соціального забезпечення притаманна позитивна складова, яка передбачає можливість самореалізації особи, її самостійного мислення, дій за власним розсудом, взяття людиною на себе персональної відповідальності за свій вибір.

Підхід прив'язки принципу свободи до функціонального потенціалу особи забезпечувати свою повноцінну життєдіяльність зафіксовано у Рішенні Конституційного Суду України № 2-рп/2016,

в якому відзначено, що наявність свободи визнається «однією з передумов розвитку та соціалізації особи» [36]. Таке трактування дозволяє зробити висновок про вимогу інклюзивності сучасного суспільства як складової цього принципу, яка дозволяє забезпечувати рівні права для всіх, незалежно від раси, гендерної належності та інших характеристик. Принцип свободи у такому розумінні перегукується із принципом соціального забезпечення гідного рівня життя особи, зокрема і через засаду доступності та впровадження норм про безбар'єрний простір в Україні. Свідченням цього є прийняття Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [37].

Свобода як основоположний принцип права є втіленою у конституційні права на свободу вільного розвитку її як особистості (ст. 23 Конституції України) та свободу пересування, вільним вибором місця проживання (ст. 33 Конституції України). Вони корелюються із вимогою до особи як суб'єкта права на соціальне забезпечення інтегруватися (вчинити самостійні активні дії із реєстрації та виконання обов'язків, передбачених цією системою) у відповідну соціально-страхову систему чи стати учасником системи координування програм соціального забезпечення тощо. Юридичний механізм гарантування права на соціальне забезпечення в Україні як цілісна процедура побудована на вимозі не лише можливостей, а й необхідності поведінки суб'єкта права на таке забезпечення як прояв засади свободи.

І нарешті – принцип справедливості. Він є критерієм оцінки взаємовідносин, правових зв'язків, зокрема і у сфері соціального забезпечення, відображає загальну соціальну сутність права, прагнення до пошуку компромісу між учасниками правових зв'язків, відповідності між діями та їх соціальними наслідками [32, с. 143]. Справедливість як основоположний принцип відображається у галузевій засаді соціального розподілу, солідарності різних рівнів та векторів, «допомагає найбільш переконливому обґрунтуванню та конституюванню соціальних прав». [10, с. 72]. Сенс його можемо відобразити, погодившись із науковим висновком, що позитивними соціально-економічними права повинні бути лише як можливості для соціально ослаблених, причому не з власної вини (об'єктивної причини), поодиноких індивідів [38, с. 180]. Така теза позиціонується й іншими вченими, які визначають справедливість у соціальному її векторі та пов'язують із обов'язком держави забезпечити кожному існування, гідне людини: «у вузькому (спеціальному) значенні соціальна справедливість має справу з так званим «соціальним питанням» (безробіттям, соціальним захистом, бідністю тощо) ...» та асоціюється із соціальною державою [39, с. 258]. Принцип справедливості є втіленням (або навпаки) засади соціальної держави. На думку Конституційного Суду України, яка викладена в рішенні. № 1-рп/2005 у справі про надання допомоги по тимчасовій непрацездатності, цей статус зобов'язує державу відповідним чином регулювати економічні процеси, встановлювати і застосовувати справедливі й ефективні форми перерозподілу суспільного доходу з метою забезпечення добробуту всіх громадян [40].

Підсумовуючи проведенне дослідження, взаємозв'язок основоположних принципів права та принципу соціального забезпечення гідного рівня життя особи можна відобразити у правовій зв'язці, відповідно до якої: перші є втіленням суспільних генетично сформованих цінностей, які, взаємодіючи між собою, утворюють основу для загального регулювання суспільних відносин, набуваючи галузевої інтерпретації у правовідносинах соціального забезпечення; другий є фундаментальним принципом однойменної галузі права, який впливає з основоположних принципів та складає основу для всієї галузі права соціального забезпечення з її соціально-ціннісними орієнтирами щодо цінності людської гідності та її матеріалізованих стандартів задоволення соціальних потреб та досягнення соціального добробуту, як-то: достатнього життєвого рівня, який включає достатнє харчування, одяг і житло.

Взаємодія принципу соціального забезпечення гідних умов життя та основоположних принципів: 1) принципу гуманізму базується на визначенні гідності людини як природньої та соціальної цінності, що притаманна їй (людині) та фундаментальності права людини на соціальний захист як права соціального за об'єктивною сутністю; 2) принципу верховенства права визначається через підставність вважати право людини на соціальне забезпечення визначальним фактором та критерієм змісту діяльності держави заради гарантування і захисту прав і свобод людини, а реалізацію цього права здійснювати з урахуванням розумного балансу між інтересами людини та держави як гаранта; 3) принципу свободи передбачає соціальну самореалізацію особи, зокрема і через виконання обов'язків у сфері соціального забезпечення, інклюзивності та безбар'єрності

реалізації права на формування власного соціального добробуту; 4) принципу рівності відображено через заборону будь-яких дискримінаційних обмежень, які впливатимуть на зміст та обсяг права особи на соціальне забезпечення; 5) принципу справедливості/соціальної справедливості визначається векторністю на солідарний розподіл суспільних коштів соціального призначення винятково із застосуванням об'єктивних підстав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фулей Т. Загальнолюдські (загальноцивілізаційні) принципи права: деякі теоретичні аспекти. *Право України*. 2003. № 7. С. 24–29.
2. Колодій А.М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 42–46.
3. Косович В.М. Принципи права, принципи правотворчості та принципи у нормативно-правових актах. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2016. № 63. С. 3–9.
4. Луць Л.А. Принцип правової визначеності: сучасний стан та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 21–27.
5. Погребняк С.П. Основоположні принципи права : монографія. Харків: Право, 2008. 240 с.
6. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики : монографія / П. Рабінович та ін. Львів : Сполом, 2016. 200 с.
7. Pylypenko P.D., Rym O.M. The principles of labour law of the European Union and Ukraine: in search of harmonization. *Modern achievements of EU countries and Ukraine in the area of law : collective monograph*. Riga : Izdevniecība “Baltija Publishing”, 2020. P. 2. P. 477–516.
8. Радзівілл О.А. Загальноправові принципи як джерела міжнародного економічного права. *Юридична наука*. 2014. № 2. С. 54–66.
9. Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом. Харків: Консум, 2000. 592 с.
10. Погребняк С. Роль основоположних принципів права в забезпеченні прав людини. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 1(56). С. 71–77.
11. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук. гол. ред. та ін. Київ. Абрис, 2002. 742 с.
12. Добрянський С. Права людини як специфічна форма буття (існування) моралі. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали X регіон. наук.-практ. конф.*, м. Львів, 5–6 лютого 2004 р. Львів, 2004. С. 5–7.
13. Погребняк С.П. Втілення принципу гуманізму в праві. *Вісник Академії правових наук*. 2007. № 1(48). С. 33–42.
14. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Вид. 10-те, доп. Львів: Край, 2008. 224 с.
15. Рішення Конституційного Суду у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу І Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VIII України від 22 травня 2018 року № 5-р/2018 у справі № 1-4/2018 (2792/15) / Конституційний Суд України. URL: <https://csu.gov.ua/dokument/5-r2018> (дата звернення: 14.08.2024).
16. Андриц М.Р. Принципи права в рішеннях Конституційного Суду України : дисерт. докт. філос. : 081. Право. Хмельницький, 2021 р., 221 с.
17. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
18. Пилипенко П.Д. Право соціального забезпечення у системі соціального права. *Право України*. 2004. № 10. С. 97–100.
19. Пилипенко П.Д. Соціальне право: становлення та перспективи майбутнього. *Право України*. 2022. № 6. С. 64–75.
20. Панкевич О.З. Комунітаризм як провідна течія політико-правової думки сьогодення. *Трансформація ціннісних орієнтацій професійного становлення світогляду працівників ОВС України в сучасному полікультурному суспільстві: збірник матеріалів круглого столу*, м. Львів, 30 травня 2014 року. Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. С. 216–220.

21. Козюбра М. Принцип верховенства права і конституційна юрисдикція. *Вісник Конституційного Суду України*. 2000. № 4. С. 24–32.
22. Івчук Ю.Ю. Реалізація принципу пропорційності як складової верховенства права у сфері соціального забезпечення: практика ЄСПЛ. *Соціальне право*. 2023. № 3 С. 32–37.
23. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 / Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#Text> (дата звернення: 14.08.2024).
24. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України, 53 народних депутатів України і 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» від 26.12.2011 № 20-рп/201 / Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-11#Text> (дата звернення: 14.08.2024).
25. Шувалова Т. Окремі питання розуміння принципу пропорційності у сфері захисту соціальних прав. *Соціальні права. Виклики воєнного часу*: збірник тез доп. Шостої Міжнарод. наук.-практ. конф. «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорія і практики». м. Київ, 6 липня 2023 р. Харків : Право, 2023. С. 121–125. URL: <https://rm.coe.int/collection-of-theses-of-the-conference-sc-2023/1680abe133> (дата звернення: 14.08.2024).
26. Добірка практики держав-членів Ради Європи. Експертний аналіз. Страсбург, вересень 2020. URL: <https://rm.coe.int/expert-analysis-burmuch-exec-social-legislation-l-apostol-ukr-final/1680a06994> (дата звернення: 14.08.2024).
27. Case of Brumarescu v. Romania 28 October 1999. (Application no 28342/95). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58337> (дата звернення: 14.08.2024).
28. Право Європейського Союзу: навчальний посібник. / за ред. Р.А. Петрова. 5-те видання, змінене і доповнене. К.: Істина, 2013. 384 с.
29. Прийменко О.С. Принцип правової визначеності у рішенні Конституційного Суду України у справі про припинення виплат допомоги при народженні дитини. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. «Право». 2016. Випуск 24. С. 58–63.
30. Рішення Конституційного Суду України у справі про посиленій соціальний захист військовослужбовців від 6 квітня 2022 р. № 31-р(П)2022. / Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text> (дата звернення: 14.08.2024).
31. Рішення Конституційного Суду України у справі про припинення виплати допомоги при народженні дитини від 8 червня 2016 р. № 3-рп/2026. / Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-16#Text> (дата звернення: 14.08.2024).
32. Принцип рівності у праві: теорія і практика: монографія. К. : Вид-во «Юридична думка», 2014. 380 с.
33. Ухвала Другої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Камінського Валерія Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 5 частини першої статті 4 Закону України „Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування“ від 13 червня 2019 року № 165-2(П)/2019. / Конституційний Суд України. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/165_22_2019.pdf (дата звернення: 14.08.2024).
34. Батанов О.В. Свобода. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю.С. Шемчученка. К.: «Укр. енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2003. Т. 5. 736 с.
35. Погребняк С. Втілення ідей свободи і рівності в праві: історичний аспект. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2007. Випуск 14 С. 58–69.
36. Рішення Конституційного Суду України у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу № 2-рп/2016 від 01 червня 2016 р. / Консти-

- туційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text> (дата звернення: 14.08.2024).
37. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#Text> (дата звернення: 14.08.2024).
 38. Речицький В.В. Неформальний конституціоналізм II: монографія. Харків : ТОВ «Видавництво «Права людини», 2021.440 с.
 39. Погребняк С. Справедливість як принцип права: основні аспекти. *Філософія права і загальна теорія права*. 2015. № 1-2. С. 257–268.
 40. Рішення Конституційного Суду України у справі про надання допомоги по тимчасовій непрацездатності № 1-рп/2005 17 березня 2005 р. / Конституційний Суд України. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/512> (дата звернення: 14.08.2024).